

A tájkép tökéletessége*

KUO ZSO-HSZÜ

Előszó

A *Beszélgetések és Mondásokban*¹ azt olvashatjuk: „Akaratod igazodjék a helyes úthoz, hatalmad származzék az erényből, viselkedésedet az emberiség elve irányítsa, s szórakozásodat a művészetekben találd meg.” A művészetek: a szertartások, a zene, az íjászverseny, a kocsihajtás, a kalligráfia és a számolás. Márpedig a kalligráfia: a festészetnek egyik ága. A *Változások Könyvének* a hegyről, a leheletről és a formáról szóló fejezete² a három dolog lényegéből indult ki. A hegy olyan legyen, mint a hegyek; a levegő olyan legyen, mint a levegő; a forma olyan legyen, mint a formák: íme, ezek a festészet alapelvei.

A Sárga Császár, aki szabályozta a ruhákat, a díszítmények és rajzok egész sorát állapította meg, s ezek mind a festészet alapjaivá lettek. Így Sun a tizenkét előírt díszítményről, különösen pedig a hegyről, a sárkányról és a ragyogó színű madárról azt mondta: „Tartsd szem előtt a régiek ábrázolásait.” Az *Er-ja* szótárban azt olvassuk: „A festmény: ábrázolás”; ami annyit jelent, hogy a festészet az ábrázolásból fejlődött ki. A *Változások Könyve* jósjegyeinek magyarázataiban olvasható: „Vegyétek szemügyre az ábrázolásokat.” A *Csatolt Magyarázatokban* található ez a mondás: „A festés csak az alap lefektetése után következik”; a Csou-szertartásokban pedig az olvasható, hogy „a festés művelete az alap tökéletes meghatározása után következik”. A festészet gyökere tehát hatalmas, és a távoli múltba nyúlik vissza. Régi időktől fogva azt mondják, hogy Fu-hszi „megrajzolta” a nyolc jósjegyet. A „megrajzolta” szó értelme ebben a mondásban ugyanaz, mint a „határt rajzoltál-szabtál magadnak” kifejezésben; s a „vonalakait rajzolni” szavakat úgy magyarázzák, mint „határt szabni”. Mindamellett nem értem, mi lehet az értelme annak, hogy Fu-hszi „határt szabott a nyolc jósjegynek”.

Ezért a festést jelentő írásjegy voltaképpen azt jelenti: rajzolás. Ám a mai festészet csak a későbbi korokban keletkezett, így hát valóban „határt szabtak” legalább az írásjegy használatának, mert ma csupán a festészetet jelenti. De a mai napig fennmaradt régi írásfajtákban a madarak és halak írásjegyei mind a valóságos testi formák ábrázolásai. A testi formák ábrázolása tehát a festészet elsődleges módszere.

* A szerző Kuo Hszi, a XI. századi nagy kínai festő fia volt. A tájképről szóló, a XI. század vége felé írt műve a kínai festészetesztétikának olyasféle csúcspontja, mint a *Ven-hszin tiao-lung* az irodalomesztétikának.

¹ *Beszélgetések és Mondások* — a *Lun-jü*, Konfuciusz beszélgetései és mondásai, tanítványainak feljegyzésében.

² A *Változások Könyvének* nincsen „a hegyről, a leheletről és a formáról szóló fejezete”. Az első bekezdés két utolsó mondatának értelme — s így fordítása is — igen kétséges.

Amikor még kisfiúhoz illőn két kis varkocsot viseltem, szolgálattevőjeként gyakran követtem azóta elhunyt atyámat kóborlásain a források és sziklák közepette. Valahányszor atyám festéshez fogott, mindig azt mondta: „A tájkép festésének megvan a maga törvénye. Ki is engedhetné meg magának, hogy csak úgy összevissza festegessen!” Én pedig, mihielyt fülemhez ért egy-egy mondása, nyomban feljegyzést készítettem róla. S most, amikor összegyűjtöttem és elrendeztem e feljegyzéseket, számuk immár majd százat tesz ki, s nem vetemedvén arra, hogy hagyjam veszendőbe menni őket, e könyvben ajándékolom azoknak, akik a tájképet szeretik.

Elhunyt atyám fiatal korában a taoisták tanítását követte, s miközben a halhatatlanságra törekedvén kilehelte magából a régit és magába szívta az újat, gyakran sikerült neki ettől a világtól messzire elkóborolnia. A családban előtte senki sem tanult festészetet, s ő csupán természetadta tehetségének köszönhetően, hogy szórakozását éppen ebben a művészetben találta meg, s általa szerzett hírnevet magának. Ugyanakkor tökéletes volt belső erénye és viselkedése, szüleit és barátait nagyon szerette, embersége mindenre kiterjedt; s e tekintetben ugyanaz maradt, akár kóborlását folytatta, akár megpihent. Erről a tulajdonságáról tudnia kell minden leszármazottjának.

Tanítás a tájképről

Mi az oka annak, hogy az erényes ember annyira szereti a tájképeket? Mert a táj szépségei táplálják benne a természetes egyszerűséget, úgyhogy örökké köztük szeretne lakozni; mert a források és kövek kötetlen játéka mindig gyönyörűséget okoz neki; mert halászosokkal, favágókkal és mindenféle világtól elvonult remetékkel mindig ott találkozhat; s mert a majmok rikácsolása és a darvak szárnyalása mindig közel áll szívéhez. A por és zaj világának fékje és láncai: ettől mindig iszonyodik az ember természete. De hegyi párák és ködök vagy halhatatlan bölcssek: erre szüntelenül vágyik az ember természete, hiszen ilyet látni csak ritkán adatik meg. Ám ha éppen nagy béke és jólét uralkodik, akkor a fejedelem és a szülők iránti érzelemnek egyaránt virágoznia kell, s ha ilyenkor valaki csupán a maga tisztaságával törődik, akkor bizony elhagyja a köteles tisztaság erényes állapotát. Mert ilyenkor szabad-e az erényes embernek elkóborolnia a messzeségbe? Ha ilyenkor elvonul a világtól, elszakad kortársaitól, akkor bizony sohasem éri el Csi-ce vagy Jin Hszü-ju természetes egyszerűségét, sem pedig Huang-kung vagy Csi Li-csi megérdemelt hírnevét.³

A Fehér Csikó kezdetű vers⁴ és a Bibor Gomba kezdetű ének régen a messzi múltba távolodott tőlünk. Ezért aki szereti az erdőket és forrásokat, vágyik a párák és ködök társaságára, az csupán álmában lehetne ezek között, füle és szeme azonban mindezt nem élvezhetné, ha nem sietne segítségére egy festő ügyes keze, amely egy szempillantás alatt kivezeti őt a tájba, úgyhogy el sem kell hagynia csarnokában a gyékényt, mert ültő helyében is láthatja a forrásokat és szakadékokat, fülében pedig már-már ott cseng a majomkiáltás és madárcsicsergés, miközben szemét elkápráztatja a hegyek fényé-

³ A felsoroltak legendás személyiségek, akik mindnyájan joggal, az uralkodó bűnei elleni tiltakozásképpen vonultak el a világtól.

⁴ *Dalok Könyve* 186.

nek és a vizek színének ragyogása. Hát vajon nem elégítheti-e ki az ember vágyait egy ilyen tájkép, nem ejtheti-e valósággal rabul a szívünket? Ez az alapvető gondolat, amelynek köszönhető, hogy korunkban a hegyek festését mindenki oly nagyra becsüli. S ha valaki nem ezt tekinti alapvetőnek, hanem könnyelmű szívvel közeledik a tájképhez, az bizony elhomályosítja az isteni látványt és bemocskolja a tiszta szellőt.

A tájkép festésének különböző formái vannak. Kiterjeszkedhet a tájkép széles kompozícióvá, anélkül hogy valami fölöslegest találnánk rajta; de össze is zsugorodhat egy kicsiny részlet ábrázolásává, anélkül hogy kevésnek találnánk. Ugyanakkor a tájkép nézésének is különböző módozatai vannak. Ha az erdők és források szeretetének érzelmével közeledünk hozzá, akkor értékét nagynak találjuk; de ha a gőgös és külön ember szemével közeledünk hozzá, akkor értékét kicsinynek találjuk.

A hegyek és folyók hatalmas dolgok, ezért aki tájképet néz, annak egy bizonyos távolságból kell szemlélnie, mert csak úgy láthatja jól a kép minden hegyének és folyójának formáját, helyzetét, leheletét és képét. Az emberi méretű tárgyakat, például férfiakat és nőket, egészen kicsiny ecsetvonásokkal festik, így az ilyen képeket akár a tenyerünkön vagy egy kis asztalkán egyszerre kiteríthetjük és megnézhetjük, s egyetlen pillantással is áttekinthetjük. Ez a festmények nézésének két különböző módja.

Korunk legmegbízhatóbb vélekedése szerint a tájképek közt van olyan, amelyben utazni tudunk, van olyan, amely messzi kilátást nyit, van olyan, amelyben sétálgatni tudunk, s van olyan, amelyben szívesen ellakoznánk. Ha egy festmény eléri e hatások valamelyikét, akkor már a kiváló művek osztályába tartozik. Mégis, azok a tájképek, amelyekben utazni tudunk, vagy amelyek messzi kilátást nyitnak, nem olyan sikeresek, mint azok, amelyekben sétálgatni tudunk, vagy amelyekben szívesen ellakoznánk. Hogy miért? Nézzük csak meg napjaink tájképeit. Az ábrázolt területek többszáz mérföldnyire rúgnak, s még ha egészében véve kóborlásra és lakozásra alkalmas vidékről van is szó, ennek is legfeljebb három-négy tizede olyan, hogy minden körülmények között lakozni és kóborolni tudunk benne. S ami az erényes emberben sóvárgást ébreszt az erdők és források után, az éppen ez a néhány szépséges részlet a tájban. Ezért a festőnek ezzel a gondolattal kell alkotnia művét, s a tájkép nézőjének ugyancsak ezzel a gondolattal kell a művet tanulmányoznia. S akkor elmondható róluk, hogy nem tévesztették szem elől az alapvető gondolatot.

A festészetnek sajátos fiziognómiai törvényei is vannak. Li Csengnek⁵ bőséggel volt leszármazottja, ezért tájképein a hegyek lábánál elterülő földek mindig dúsak és szélesek, hiszen a felül kecses, alul pedig dús formák a biztosított utódlás jelképei. Voltaképpen nem is fiziognómia ez, hanem olyasmi, ami a dolgok természetéből következik.

Amikor valaki festészetet tanul, nem másként kell ezt tennie, mint ha kalligráfiát tanulna. Aki példaképül kiválasztja Csung Ju, Vang Hszi-cse, Jü Si-nan vagy Liu Kung-csüan írásművészetét, az egy idő múlva feltétlenül úgy fog írni, mint választott mestere.⁶ Az igazán nagy ember és igaz mélysé-

⁵ A Szung-dinasztia uralmának elején működött nagy tájképfestő, a Tang-házi császárok leszármazottja.

⁶ A felsoroltak híres kalligráfusok; közülük a legismertebb és legjelentősebb Vang Hszi-cse (321–379).

gekbe hatoló művész azonban sohasem csatlakozik egyetlen iskolához, hanem válogat és összehasonlít, vitatkozik és kutat mindaddig, mígnem eljut odáig, hogy maga alapítson iskolát. Csak így arathat igazi sikereket. De manapság a Csi- és Lu-beli művészek mind csupán a Jingsiu-beli Li Cseng műveit másolgatják, a Kuan- és Sen-beliek pedig kizárólag Fan Kuan képeit utánozzák. Egyetlen személytől tanulnak, így amit művelnek, az közönséges másolás. Pedig Csiben, Luban, Kuanban és Senben, amelyeknek területe több ezer mérföldnyi, különböző körzetek és kerületek vannak, s különböző emberek tevékenykednek. Az egyetlen iskolában való tanulás már a legrégibb időktől fogva hibának számít. Éppen olyan ez, mint örökké egyetlen sípot fújni. Aki pedig nem hajlandó másokat is meghallgatni, nem hibáztathatja azokat, akik őrá nem hallgatnak. Régi tapasztalat bizonyítja, hogy az ember füle és szeme örül az újnak, de únja a régit. Ezt az égalattiban mindenki ugyanígy érzi; s éppen ezért mondtam, hogy az igazán nagy ember és igazi mélység-gekbe hatoló művész sohasem csatlakozik egyetlen iskolához.

Liu Ce-hou⁷ értett hozzá, hogy szavakba foglalja az irodalmi alkotás elveit. Én úgy gondolom, tanítása nem korlátozódik az irodalomra. Minden tevékenységnek megvan a maga titka, s mindenben így is kell lennie. Hát még a festészetben! Hogy miért mondom ezt? Egy táj megfestésekor a művésznek, nagyságra és mennyiségre való tekintet nélkül, mindig a tárgy lényegére kell összpontosítania elméjét. Ha ugyanis nem a lényegre összpontosítja figyelmét, akkor szelleme nem a célra irányul. Szellemének a tárgy egészével kell egységet alkotnia, mert ha szelleme nem olvad eggyé a tárgy egészével, akkor a tárgy lényege nem lesz világossá. Komolynak és tisztelet-tudónak kell lennie, hogy műve is tiszteletet ébresszen, mert komolyság nélkül eszméi sem lehetnek mélyek. Alázattal és szorgalommal teheti művét befejezetté, ám alázat nélkül a táj ábrázolása sohasem lesz tökéletes.

Ezért aki lusta lélekkel lát munkához, s kényszerítenie kell magát a festésre, annak műve erőtlen lesz és elhatározottság nélkül való. Azzal követte el a végzetes hibát, hogy elméjét nem tudta a lényegre összpontosítani. Aki zavaros lélekkel lát munkához, s ködös elképzelései vannak róla, annak képen az alakok elmosódottak és bizonytalanok lesznek. Azzal követte el a hibát, hogy szelleme nem tudott eggyé válni a tárgy egészével. Aki könnyelmű szívvel festegeti művét, annál a formák szétesők lesznek és nem kerekednek ki. A hibát azzal követte el, hogy nem volt komoly és tisztelet-tudó. Aki pedig nem törődöm szívvel, gondatlanul festeget, annak képen a kompozíció laza és rendezetlen lesz. A hibát azzal követte el, hogy hiányzott belőle az alázat és szorgalom. Ezért a szándék határozatlansága oda vezet, hogy a képen nincs is mit megérteni, az alakok bizonytalansága lehetetlenné teszi az emelkedettségét; az össze nem illő formák megakadályozzák a kép arányos felépítését; az egész mű rendezetlensége pedig azzal jár, hogy a kép nem alkot szoros egységet. Ezek a legnagyobb hibák, amiket a festők el szoktak követni. Okos embereknek meg lehet magyarázni ezeket.

(Évekkel ezelőtt gyakran láttam azóta elhunyt atyámat egy vagy két képet festegetni. Előfordult, hogy egy időre félretette munkáját s nem törődött vele; hagyta, hogy elmúlják tíz vagy húsz nap is, addig rá sem nézett. Amint ezt újra meg újra felidézem magamban, látom, hogy ilyenkor nem volt

⁷ Költő és esszéista a VIII. században.

kedve a munkához. Ha pedig hiányzik a kedv, az nem ugyanaz a „lusta lélek”-e, amelyről ő maga beszélt? De valahányszor ismét feltámadt a kedve, s az ihlet alkotásra ösztönözte, nyomban elfeledkezett minden más dologról. Ám ha munkáját és gondolatait valami megzavarta, lett légyen az a külvilág egyetlen kicsiny mozzanata, azonnal félretette művét, s egy ideig ismét rá sem nézett. S amiért félretette és rá sem nézett, vajon nem az a „zavaros lélek” volt-e, amelyről ő maga beszélt?

Minden olyan napon, amikor festéshez látott, előbb világossá tette az ablakot, letisztogatta asztalkáját, füstölő rudacskát égetett a jobb és bal oldalán, hibátlan ecsetet és jó tust készített elő, megmosta kezét, s leöblítette dörzskövét is, mintha csak fontos vendéget készülne fogadni. A munkához mindig csak akkor fogott hozzá, ha szelleme már megnyugodott, gondolatai megállapodtak. Vajon nem azt mutatta-e meg ezzel, hogyan kell érteni szavait, amelyek szerint sohasem szabad könnyelmű szívvel közeledni a műhöz? Ha megrajzolt valamit, utána még javíttatta; ha hozzátett valamit, másutt is szépítgette. Amit egyszer is elég lett volna, azt kétszer csinálta meg, amit kétszer elég lett volna, ahhoz harmadszor is visszatért. Voltaképpen az egész képet mindig többször festette meg, elejétől a végéig, mintha csak veszedelmes ellenség ellen akarná biztosítani, s csak azután tekintette befejezettnek. Vajon nem ugyanezt mondta-e azzal, hogy sohasem szabad hebe-hurgya szívvel, gondatlanul festeni?

Ezt a példát kellene követnünk az égalatti minden egyes tevékenységében, tekintet nélkül arra, hogy nagy vagy kicsiny a dolog. Akkor bizonyosak lehetnénk a végső sikerben. Azóta elhunyt atyám sokszor és sokféle formában tanítgatott engem, de tanítása mindig az elmondottakhoz kapcsolódott. Remélem, hogy tanítását egész életemben megőrizhetem és önmagam tökéletesítésének alapvető módszerévé tehetem.)

Aki virág festését tanulja, állítson egy szál virágot egy mély gödörbe, s a gödör széléről, felülről vegye szemügyre, mert így a virág minden oldalát megfigyelheti. Aki bambusz festését tanulja, vegyen egy bambusz ágat, s holdfényes éjszakán figyelje meg árnyékát egy fehér falon, mert így a bambusz igazi formáját láthatja. Aki tájkép festését tanulja, az sem cselekedhet másként. Olyan közel kell férkőznie a tájhoz, amennyire csak lehet, s akkor a táj értelme feltárul előtte. A valódi táj folyóit és völgyeit távolról kell szemlélnünk, hogy megérthessük helyzetünket, s közlőrl kell néznünk, hogy megláthassuk alkotóelemeiket.

A valódi táj felhői és lehelete a négy évszakban nem ugyanaz. Tavasszal a lehelet s a felhők lágyak és békések, nyáron duzzadók és nyomasztók, ősszel szétszórtak és vékonyak, télen pedig sötétek és ridegek. Ha a festő ábrázolni tudja a négy évszaknak ezeket az általános jegyeit, s nem csupán szétdarabolt formákat ábrázol, akkor a felhők és a lehelet viselkedése élettel telítődik.

A valódi tájban a párák és ködök a négy évszak szerint ugyancsak különbözök. Tavasszal a hegyek nyugodtak és elbűvölőek, mintha csak mosolyognának. Nyáron a hegyek oly dúsan zöldellnek, mintha örökké harmat csöpögne rájuk. Ősszel a hegyek oly világosak és tiszták, mintha csak rizs-porral hintették volna be magukat. Végül télen a hegyek oly szomorúak és elhagyatottak, mintha álomba merültek volna. Ha a festmény meg tudja mutatni ezeket a nagy jelentéseket, s nem ragad bele az egyes részletek kidolgozásába, akkor a párák és ködök hangulatát helyesen ábrázolja.

A valódi tájban a szelet és esőt távolról kell szemlélni, úgy lehet megér-

teni. Aki ugyanis közelről próbálja tanulmányozni őket, az bonyolultságukon át nem képes eljutni egészüknek a megértéséig.

A valódi tájban a felhős és tiszta égboltot ugyancsak távolról kell szemlélni, úgy lehet jól áttekinteni. Aki pedig közelről nézve próbálja összehasonlítani a rendkívül szűk képet, amit lát, az semmi módon nem tudja megkülönböztetni egymástól a fényt és árnyékot, a láthatatlant és láthatót.

A hegyekben elhelyezett emberi alakkal a festő jelezni tudja, merre vezet az út; a hegyen elhelyezett kis kilátótoronnyal jelezni tudja, honnan nyílik a legszebb kilátás; a hegyi erdők fáinak fényességével vagy homályosságával meg tudja különböztetni egymástól a távolít s a közelít; a hegyi patakok és völgyek vonalának megtörésével és folytatásával különbséget tud érzékelteni sekélység és mélység között; a folyón elhelyezett révek és hidak segítségével érzékelteni tudja az emberi tevékenységet; s a folyón elhelyezett halászcsonakok és horgászhobotok segítségével érzékelteni tudja az emberi gondolatot.

Egy hatalmas hegy olyan tiszteletre méltó, hogy urává lesz a többi hegynek; olyan rendet kell tehát teremteni, hogy a kisebb hegyek és dombok, erdők és szakadékok alárendelt helyet kapjanak, s a nagy hegy távolinak és közelinek, nagynek és kicsinynek egyetlen ura legyen. Képe az ábrázolásban hasonlítson a nagy fejedelméhez, aki teljes ragyogásában ül a trónusán, s miközben száz alattvalója siet udvarába kihallgatásra, semmi tanújelét nem adja dölyfnek vagy fennhéjásznak.

Egy hosszú fenyőfa olyan méltóságteljesen áll, hogy vezére lehet a többi fának; olyan rendet kell tehát teremteni, amelyben az indák és folyondárok, füvek és fák alárendelt helyet kapnak, s a magas fenyő a mindenféle segítségért folyamodók és csatlakozni akarók igazi vezetője lehet. Helyzetének ábrázolása olyan legyen, mint az erényes uré, aki mosolyogva nyeri el korának elismerését, s miközben az egyszerű emberek tömege a szolgálatában fáradozik, magatartásában nyoma sincs erőszakosságnak vagy követelőzésnek.

A hegyet közelről nézve ilyennek látjuk, több mérföld távolságból nézve olyannak látjuk, tíz-egynéhány mérföld messzeségből pedig amolyannak látjuk. Valahányszor távolabb megyünk, ismét másnak látjuk: erről szól az a mondás, hogy „a hegy formája lépésről lépésre változik”. A hegyet előlnézetből ilyennek látjuk, oldalról nézve olyannak, hátulról nézve meg amolyannak. Valahányszor máshonnan nézzük, másnak látjuk: erről szól az a mondás, hogy „a hegy formája csak valamennyi oldaláról látható”. Így tehát egyetlen hegy is majd száz külső formát gyűjt össze magán. Szabad-e ezt nem tudatosítani magunkban?

A hegyeket tavasszal és nyáron ilyennek látjuk, ősszel és télen pedig olyannak. Erről mondják, hogy a négy évszak látképe nem azonos. A hegyet reggel ilyennek látjuk, este azonban olyannak; felhős vagy tiszta időben megint másmilyennek. Mert a reggel és este megjelenése sem ugyanaz. Így tehát egyetlen hegy is több ezer hegy jelentését és magatartását gyűjti össze magán. Szabad-e ezt nem tanulmányoznunk alaposan?

Tavasszal a hegyeket párák és felhőcskék megszakítatlan sora veszi körül, s az ember vidám. Nyáron a hegyeket dús lombú fák sűrű árnyéka borítja, s az ember megelégedett. Ősszel a hegyek világosak és tiszták, a fák lehullatták leveleiket, s az embert ünnepi érzés tölti el. Télen a hegyeket sötét felhők takarják és fojtogatják, s az ember elhagyott.

Mármost, amilyen évszakban ábrázolja a hegyeket a festmény, olyan gondolatok támadnak fel a nézőjében, s úgy érzi, hogy valósággal ott van a hegyek között. Ez a festett táj rendkívüli jelentősége. Ha kék ködöt és fehér ösvényt látunk, gondolatban utazni kezdünk a tájban; ha naplementét látunk egy nyugodt folyón, gondolatban ott szemléljük ezt a tájban; ha remetéket és hegylakókat látunk, gondolatban mi is velük lakozunk; ha sziklabarlangokat, forrásokat s köveket látunk, gondolatban ott kóborlunk közöttük. Nézzük a festményt, s feltámadnak bennünk a megfelelő érzések, mert az ábrázolásokat azonosítjuk a valódi helyekkel. Ez a festményben testet öltött gondolat rendkívüli varázsa.

Délkeleten a hegyek különösen kecsesek, nem mintha a természet részrehajló lenne a délkeleti táj iránt, hanem mert délkeleten a föld nagyon alacsony. A folyók és vízfolyások ott beleömlenek a földbe, s öblítik és mossák, majd megnyitják és kifolynak belőle. Így lesz a föld vékony, a folyók pedig sekélyek. Az ottani hegyek tele vannak csodálatos csúcsokkal és meredek sziklakkal, melyek még a Göncölszekéren és a Tejúton is túlemelkednek; vízeséseik ezer lábnyi magasból, a felhőkön is túlról zuhognak alá, s olyanok, mint a Hua-san zuhatagai, nem annyira ezer lábnyi magasságuk miatt, hanem mert nagyon kevés a Hua-sanhoz mérhető hegy. Más monumentális hegyek ugyanis többnyire a föld felszínén magasodnak, nem pedig a föld mélyéből emelkednek ki.

Északnyugaton a hegyek többnyire monumentálisak, nem mintha a természet részrehajló lenne az északnyugati táj iránt, hanem mert Északnyugaton a föld igen magas. A folyók és források ott kifolynak a földből, dombok és gátak közt kanyarognak és duzzadnak, majd beássák magukat a földbe. Így a föld vastag lesz, a folyók pedig mélyek. Az ottani hegyek többnyire heggyé halmozódott dombok, melyeknek szélesen egymásba nyúló láncolata ezer mérföldön át sem szakad meg. A határhegyek csúcsai magasak, míg maguk a hegyek hosszan elnyúlnak, így hatásosan emelkednek a négy égtáj vadona fölé, s emlékeztetnek a Szung-san hegy „Kisház” csúcsára, nem annyira hatásos magasságuk miatt, hanem mert a Szung-san „Kisház” csúcsához hasonló hegyecsúcsot nagyon keveset találunk. Mert más hatásosan tornyosuló hegyek többnyire a föld mélyéből emelkednek ki, nem pedig a föld felszínén magasodnak.

A Szung-sanon sok szép hegyi patak folyik, a Hua-sanon sok szép csúcs magasodik, a Heng-sanon sok szép hasadék látható, a Csang-sanon sok szép szakadék tátong, a Taj-san különleges szépsége pedig az egész tájon uralkodó csúcsa. A Tien-taj, a Vu-ji, a Lu-ho, a Jen-tang, a Min-o, a Vu-hszia, a Tientan, a Vang-vu, a Lin-lü és a Vu-tang: az égalatti híres hegyei és nagy találkozási pontjai, ahol az ég és föld kincseinek tárháza nyílik, s ahol a halhatatlanná lett bölcseknek üregek és barlangok nyújtanak rejtekhelyet.

Csodálatos szépségük és isteni kecsességük titkát azonban senki sem tudná kimeríteni. Ha valaki meg akarja örökíteni a természetnek ezeket az alakzatait, az nem tehet okosabbat, mint hogy előbb szépségük bűvöletébe esik, majd szorgalmasan tanulmányozza őket, s nagyon fontos, hogy eleget kóboroljon közöttük, eleget nézegesse őket. És ha ezután szépen el tudja rendezni magában a benyomásait, akkor selymet nem látott szemmel, ecsetet s tust nem érintett kézzel is teljesen szabadon, minták nélkül feltétlenül megfesti legsajátosabban saját képét.

Így történt, hogy Hua-j-szu egy éjszaka meghallotta a Csia-ling folyó

zugását, s ennek hatására „fű-írást” még szebbé tudta tenni, és hogy Csang Tien, amikor meglátta Kung-szun asszony kardtáncát, ecsetének művészetét még kiválóbbá tudta tenni.⁸

Akik azonban manapság ecsetet vesznek a kezükbe, önmaguk nevelésében nem szélesítik ki látókörüket, szemléletükben nem elég tiszták és érettek, tapasztalatuk nem elég számos, a lényeg kiválasztásában nem elég ügyesek. De azért papírt szereznek vagy lekaparják a falat, és máris kenik rá a tust. Fogalmuk sincs róla, hogyan kell megragadni a tájat a párák és ködök formái mögött, kiindulhatnak-e a patakok és hegyek indító hatásaiból? Ezek az ifjoncok összevissza fecsegnek, s ebből egész sor hiba származik. Mert mit jelent az, hogy szélesíteniük kellene látókörüket? Nemrégiben egy festő festett egy *Erényes Ember a Hegyekben Leli Örömet* című képet, amely egy aggastyánt ábrázol, amint állát a hegycsúcson nyugtatja. Vagy ott a *Bölcs Ember a Víz Mellett Leli Örömet* című kép, amely ugyancsak egy aggastyánt ábrázol, amint fülét oldalra hajtva figyel egy zuhatag előtt. A hibát azzal követte el a festő, hogy látókörét nem szélesítette ki. Mert az „erényes ember a hegyekben leli örömet” témát úgy kellett volna megfesteni, ahogyan Po Csü-ji⁹ *Szalmakunyhó* című képén látható, mely a hegyekben lakozás eszméjét tökéletesen ki tudja fejezni. A „bölc ember a víz mellett leli örömet” témát pedig úgy kellett volna ábrázolni, ahogyan Vang Vej¹⁰ tette a Vang-csuan nevű házát ábrázoló képén, gazdagon tárva elénk a vízben feltalálható örömet. Mert amiben az erényes és a bölc ember örömet leli, azt hogy is lehetne egyetlen emberi alak testtartásával ábrázolni?

S mit jelent, hogy a festő szemlélete legyen tiszta és érett? A korunkbeli festők, ha hegyeket festenek, csupán három vagy legfeljebb öt csúcsot ábrázolnak; ha pedig folyót festenek, mindössze három vagy legfeljebb öt hullámot festenek meg rajta. Ez a hiba a nem elég tiszta és nem elég érett szemléletből fakad. Mert hegyek festésekor úgy lehet jól kifejezni a hegyek szépségét és jelentését, hogy magas és alacsony, hatalmas és kicsiny csúcsokat ábrázolunk, melyek azáltal, hogy egymásnak hol hátat fordítanak, hol meg ormaikkal egymás felé fordulnak, mintha csak üdvözlőnék egymást, formáikkal tökéletes harmóniába olvadnak össze. Folyót festve pedig csak akkor fejeztük ki maradéktalanul a víz viselkedésének gazdagságát, ha békés és haragos, örvénylő és magasra csapó vizet egyaránt ábrázolunk, s ha ugyanakkor tekintetünket a messzeségbe vezet, ha tehát alakja mégis olyan, mintha magában is elég lenne.

S mit jelent az, hogy nincs elegendő tapasztalatuk? A mai festők közül azok, akik a délkeleti Vuban és Jüében születtek, a Délkelet magas és kopár tájait festegetik; akik Hszenben és Csinben laknak, az ottani Kuan és Lung pompás tágasságát rajzolgatják; akik Fan Kuantól tanulják a festészetet, azoknak műveiből hiányzik Li Cseng képeinek kecsessége és bája; akik pedig Vang Vajt tekintik mesterüknek, azokból meg hiányzik Kuan Tung „szele” és „csontja”. Az ebbe a csoportba tartozó hibák mind abból fakadnak, hogy a festőknek nincs elegendő tapasztalatuk.

⁸ Huaj-szu és Csang Tien: híres kalligráfusok a Tang-dinasztia idejében.

⁹ A nagy kínai költő, 772–846.

¹⁰ Nagy kínai költő és festő, 699–759.

Végül mit jelent az, hogy a tárgyválasztásban nem elég ügyesek? Egy ezer mérföldön át huzódó hegység nem lehet minden pontján rendkívüli; egy tízezer mérföldön át folyó víz ugyancsak nem lehet minden pontján szép. A Taj-hang hegység egy birodalommal felérő területen fekszik, de ami belőle minduntalan szemünkbe ötlük, az a Lin-lü. A Taj-san hegység elfoglalja a régi Csi és Lu fejedelemségeknek csaknem egész területét, de a legszebb látványt mégiscsak a Lung-jen csúcs nyújtja. Aki teljes egészükben festené le ezeket a hegységeket, annak műve semmiben sem különböznék a térképtől. Az ilyesféle hibák mind abból származnak, hogy a festők nem elég ügyesek a tárgyválasztásban.

Ezért van, hogy ha a festő csupán a lejtőkre és lankákra összpontosítja figyelmét, műve nem sikerül, mert durva lesz; ha csupán a homályos és nyugodt részletekkel törődik, műve nem sikerül, mert lapos lesz; ha csupán az emberi alakokat ábrázolja gondosan, műve nem sikerül, mert közönséges lesz; ha csupán a kis kilátótornyokat igyekszik jól megfesteni, műve nem sikerül, mert zavaros lesz; és ha minden figyelmét a kövekre fordítja, műve túlságosan csontos lesz; ha pedig csupán a talaj ábrázolásával törődik, műve túlságosan húsos lesz.

Ha az egyes ecsetvonások nem olvadnak egységbe, akkor a kép széteső; a széteső műnek pedig nincs igazi jelentése. Ha a tus színe nem dús csillogású, akkor a kép száraz; a száraz műnek pedig nincs élő jelentése. Ha a víz nem folyik előre, akkor az halott víz; ha a felhők nem mozognak szabadon és könnyedén, akkor azok fagyott felhők. Az olyan hegyekről, amelyeken nem tudunk megkülönböztetni világos és homályos részeket, elmondhatjuk, hogy nem ismerik a napfényt és árnyékot. Azok a hegyek pedig, amelyeken a festő nem ábrázolt elrejtett és látható részeket, sohasem láttak még párákat és ködöket. Mert a hegyek napsütötte részei világosak, naptól nem sötét részei pedig homályosak. Így a hegyek formái mindig a napfénytől s az árnyéktól függenek. S ha a hegyeken nem lehet megkülönböztetni világos és homályos részeket, joggal mondhatjuk, hogy nem ismerik a napfényt és árnyékot. A hegyeknek azok a részei pedig, amelyeket párák és ködök borítanak, láthatatlanok, azok a helyek pedig, ahol nincsenek ködök és párák, láthatóak. Így a hegyek megjelenése mindig függ attól is, hol borítják el párák és ködök; s ha nem tudunk megkülönböztetni rajtuk elrejtett és látható részeket, joggal mondhatjuk, hogy nem láttak még párákat és ködöket.

A hegy hatalmas tárgy. Alakja lehet erőteljesen magasodó, lehet gőgösen meredező, lehet karcsún a magasba nyúló, lehet szétterpesztett lábbal üldögélő vagy éppen kanyargósan szétterülő. Lehet monumentális, lehet hősi lelkületet sugárzó, lehet isteni jelleget árasztó, lehet méltóságteljes, lehet figyelmesen nézelődő, s lehet udvariasan bókoló. Felül tető boríthatja, alul talpazaton állhat; elől is lehet valami, amire támaszkodik, hátul is megtámaszthatja valami; nézelődhet a magasban, mintha csak valami látványosságot szemlélne, s lehet olyan leereszkedő, mintha csak személyesen parancsnokolna. Ezek a hegy nagyságot sugárzó formái.

A víz élő tárgy. Alakja tanúskodhat mélységről és nyugalomról, lágy-ságról és finomságról; lehet hatalmas és szétáradó, lehet örvénylő és körbefutó; lehet olajosan fénylő vagy éppen vékonyan csörgedező; lövellhet előre, akár a nyílvevő; táplálkozhat több forrásból, és messzire folyhat. Alkothat olyan zuhatagot, mely egyenesen az égre van feltűzve s vad rohanással zúdulhat be a föld mélyébe. Gyönyörűséget okozhat a halászsoknak, felvidíthatja

a füveket és fákat; folyhat kecsesen és bájosan, ölelgetve a ködöket és felhőket; s fényesen ragyoghat, visszatükrözve a völgyekbe jutó napsugarakat. Ezek a víz élettel teli formái.

A víz a hegy ütőere, a füvek és fák a hegy haja, a ködök és felhők pedig a hegy arc kifejezése. Így a hegyet mindig a víz teszi élővé, a füvek és fák teszik ékessé, s a ködök és felhők teszik kecsessé és bájossá. S megfordítva, a hegy a víz arca, a lugasok és kioszkok a víz szemöldöke és szeme, s a halászó emberek a víz lelke. Így a vizet mindig a hegy teszi bájossá, a lugasok és kioszkok teszik nyílttá és vidámmá, s a halászó emberek teszik távlattal bíróvá és szabaddá. Ezek a hegy és víz egymáshoz való illeszkedésének elvei.

A hegyek közt vannak magasak, és vannak alacsonyok. A magas hegy ütőere alacsonyan húzódik, válla és combja széles és szétvetett, talpazata erős és vastag, ormai és gerincei zártak, egymást támogatják és egységes láncot képeznek, anélkül hogy e ragyogó vonulat valahol megszakadna. Ilyen a magas hegy; s ha a festő ilyennek is ábrázolja a magas hegyet, akkor arról elmondhatjuk, hogy nem áll magányosan, s nem is készül tíz darabba esni szét. Az alacsony hegy ütőere már magasabban húzódik, ormai egy kissé letörttek, nyakrészei tömören egymásba kapcsolódnak, alapzata széles és hatalmas, halmái telten domborodnak, egyenes folytatása mélyen belenyúlik a földbe, megmérhetetlen mélységekbe. Ilyen az alacsony hegy, s ha a festő ilyennek is ábrázolja az alacsony hegyet, akkor arról elmondhatjuk, hogy nem lapos és nem is szétszórta. Mert ha egy magas hegy magányosan áll, akkor egész alakja azt a jelentést tartalmazza, hogy tíz darabba esik szét; s ha egy alacsony hegy a laposság benyomását kelti, akkor egész megjelenése a szétszórtság gondolatát fejezi ki. Ezek a hegy és a víz formálásának törvényei.

A kövek: az ég és föld csontjai. A csontokat pedig akkor becsüljük nagyra, ha kemények és mélyen vannak, s nem akkor, ha a felületen mutoztatják magukat. A víz: az ég és föld vére. A vért pedig akkor becsüljük nagyra, ha szüntelenül végzi körforgását, s nem akkor, ha megfagy.

Azok a hegyek, amelyek körül nincsenek ködök és felhők, éppen olyanok, mint a tavasz, melyből hiányoznak a virágok és füvek.

A hegyek, ha nincs körülöttük felhő, nem kecsesek; ha nem folyik rajtuk víz, nem bájosak; ha nem fut rajtuk ösvény vagy út, hiányzik belőlük az emberi élet; ha nem borítják őket erdők vagy fák, maguk sem élnek; ha nincs mélységük, akkor sekélyek; ha nincs sík vidék előttük, akkor nagyon közeliek; s ha nincs magasságuk, akkor nagyon alacsonyak.

A hegynek három kiterjedése van. Ha a hegy aljából nézünk fel a csúcsára, az a magasság kiterjedése. Ha a hegy előtt állva próbálunk mögéje nézni, az a mélység kiterjedése. Ha egy közeli hegyről szemléljük az immár távolabb került hegyet, az a vízszintes kiterjedés. A magasság kiterjedését tiszta és világos színekkel kell ábrázolnunk, a mélység kiterjedését nehéz és sötét színekkel, a vízszintes kiterjedést érzékeltető színek pedig legyenek hol világosak, hol meg sötétek. A magasságot hirtelen magasba törő vonalakkal tudjuk érzékeltetni, a mélységet mind újabb rétegnek látszó vonalakkal, a síkban való kiterjedést pedig lágy és olvadó vonalakkal fejezhetjük ki, melyek csak ködös és egyre jobban elmosódó benyomást keltenek. Ha emberalakokat is festünk a hegyre, ezeknek ábrázolása is függ a három kiterjedéstől. A magasság kitejedésében az emberalakok legyenek világosak és jól láthatók, a mélység kiterjedésében legyenek finomak és kicsinyek, a sík kiterjedésben pedig elmosódók és nyugodtak. A világos és jól látható alakok ugyanis nem

alacsonyak, a finom és kicsiny alakok nem magasak, s az elmosódó és nyugodt alakok nem túlságosan nagyok. Ez hát a három kiterjedés.

A hegyek festésekor három nagyság-viszony létezik. A hegy nagyobb, mint a fa; a fa nagyobb, mint az ember. Ha egy több tíz mérföldre levő hegy nagyságát nem érzékeltetjük fákkal, akkor a hegy nem lesz nagy. Ha a több tíz mérföldre levő fák nagyságát nem érzékeltetjük egy emberalakkal, akkor azok nem lesznek nagy fák. Ami a fákon összehasonlítható az emberrel, az mindenekelőtt a leveleik; s aminek segítségével az ember összemérhető a fákkal, az mindenekelőtt a feje. Falevélből néhány kell, hogy nagysága akkora legyen, mint az emberi fejé; s az ember feje néhány falevéllal vethető egybe. Így tehát az emberalakok nagysága vagy kicsinysége, a fák nagysága vagy kicsinysége és a hegy nagysága vagy kicsinysége mind egymástól függ, egymás méretét szabja meg. Ez hát a három nagyság-viszony.

Ha azt akarjuk, hogy a hegy magas legyen, s teljes egészében ábrázoljuk, akkor bizony nem lesz magas. Magas akkor lesz, ha párákkal és ködökkel övezzük a derekát. Ha azt akarjuk, hogy a folyó messze nyúló legyen, s teljes egészében ábrázoljuk, akkor bizony nem lesz messze nyúló. A hosszúság benyomását akkor kelti, ha időnként elrejtjük, megszakítjuk a folyását. A teljes egészében ábrázolt hegy nemcsak hogy kecsesen magas nem lesz, hanem hasonlítani fog egy rizshántoló mozsár képére; a teljes egészében ábrázolt folyó pedig, azonkívül, hogy kanyargása nem fogja a szemet a messzeségbe vezetni, éppen olyan lesz, mint egy gilisztáról készült festmény.

Ha az előtérben patakok, hegyek, erdők és fák látszólag kusza vonalakban kanyarognak és kavarognak, de valójában átgondolt rend uralkodik az egész tájon, akkor nem unjuk meg az egyes részleteket sem, mert a kép megérdemli, hogy az ember közlőrl is szemügyre vegye. S ha oldalt síkság ragadja messzire pillantásunkat, a hegycsúcsok pedig egymásra halmozódnak, de mindez valami homályos derengésben szorosan egymáshoz kapcsolódik, akkor nem unjuk meg a messzeségeket, mert a kép éppen olyan, ahogyan az ember szeme nagy távolságból látja a tájat. Mert a távoli hegyen nem lehetnek redők, a távoli vizen nem lehetnek hullámok, a távol álló embernek nem lehet szeme; nem azért, mintha ezek valóban nem lennének, hanem mert távolról úgy látjuk, hogy nincsenek.

A festmény jelentése

Kortársaim csak annyit tudnak, hogy egy festményt ecsettel készítünk, de azt már nem tudják, hogy festeni éppenséggel nem könnyű dolog. Csuang-ce könyvében olvashatunk arról, hogy egy festő munka közben „levetette ruháját és lekuporodott”. S valóban, ez a festő helyes módszere. Az embernek addig kell nevelnie önmagát, míg szíve szabad és vidám, elméje boldog és elégedett nem lesz, s ha feltámasztotta magában azt a végtelenül simulékony magatartást, amelyről azt mondhatnánk, hogy engedelmes egyenességet és gyermekien alázatos őszinteséget jelent, akkor az emberek nevetésben és sírásban kitörő érzelmi állapotai, valamint a külvilág tárgyainak hegyességben és tompaságban megnyilvánuló hajladozásai mind a természet rendje szerint foglalják el helyüket szívében, s anélkül, hogy észrevenné, ugyanez a rend teremődik újjá ecsetje alatt.

A Csin-dinasztia korában élt Ku Kaj-cse¹¹ szükségesnek tartotta, hogy emeletes házat építsen magának s abban fesse képeit. Valóban a régi idők egy mélyre hatoló művésze volt. Aki nem így cselekszik, annak gondolatai nyomottak és gátlásosak maradnak, s óhatatlanul megreked egy-egy jelentéktelen mozzanatban. Mert hogyan is lehet jól ábrázolni a külvilág tárgyait s kifejezni velük az emberi érzelmeket? Gondoljunk arra a művészre, aki lantot akart faragni magának, s a Ji-jang hegyen talált egy magányos tung-fát.¹² Kellő ügyességével és találékonyságával, s mert szívében tökéletesen értett mindent, Lej mester máris elkészítette magában a lantot, pedig a faanyag még a földben volt, s ágai és levelei még rajta voltak. A tisztánlátáshoz tehát megfelelő szem kell. Ám a gondolataiban megzavart, testében fáradt, ostobává és érzéketlenné lett ember csupán a hegyes vésőt és az éles kést látja, de fogalma sincsen, hol kezdje a munkát. Vajon elvárhatjuk-e tőle, hogy égetett fából való, öt szép hangot adó lantot készítsen, melynek muzsikája áradóbb, mint a tiszta szélé vagy a folyó vize?

A régiek azt mondták, hogy a vers nem más, mint külső formák nélküli festmény, a festmény pedig külső formákkal bíró vers. A bölcs emberek gyakran hivatkoznak erre a mondásra, s atyámnak is, nekem is vezető elvemmé lett. Ezért minden szabad napomat felhasználva sokat tanulmányoztam a Csin- és Tang-kori, régi és mai versgyűjteményeket, s bennük szépséges sorokat találtam, amelyek ugyanakkor, amikor tökéletesen kifejezik az emberi lélek belső moccanásait, ragyogóan ábrázolják a szemünknek való tájakat is. Ha azonban nem a nyugodt lakozásra, békés üldögelésre támaszkodom, nem teszem világossá az ablakot, nem tisztítom le az asztalkámat, nem égetek füstölő rudacskákat, nem szórom szét és fojtom el tízezernyi gondomat, akkor a szépséges mondatokat hiába olvasom, pompás gondolataikat nem értem, a finom érzelmekről hiába elmélkedem, nagyszerű jelentéseiket nem tudom felfogni. S ugyanígy vagyunk a festészet legfőbb jelentésével is. Vagy ahhoz talán könnyen hozzáférhetünk? Én előbb megfelelően előkészítem a környezetemet, teljes összhangot teremtek szívem és kezem között, s csak akkor jutok el oda, hogy minden irányban megtaláljam a helyes mértéket, minden oldalon felfedezzem az igazi forrást. Kortársaim azonban gyors sikerre törekednek, s gondolataiktól elragadva, érzéseiktől felzaklatva nem is alkothatnak egyebet, mint hevenyészett vázlatokat.

Feljegyeztem néhány régi költő ragyogó verséből azokat a különösen szép sorokat, amelyeket azóta elhunyt atyám gyakran szavalgatott. Néhányuknak szépséges gondolataiból kiindulva bizvást lehetne tájképet festeni. Magam is találtam néhány ilyen verssort, s most azokkal együtt, amelyeket azóta elhunyt atyám a festészet szempontjából figyelemre méltónak tartott, itt leírom valamennyit, amint következik.

Fenn a Nü-jin elolvadt a tavaszi hó réges-régen,
sárgabarackfák hajtanak zsenge rügyet az útszélén.
Indulnék, de megfordítom kocsim a falusi hídnál,
s célomat a messzeségben csalódott szemekkel nézem.

(Jang Si-o: *Nézem a Nü-ji hegyet*)

¹¹ Az első jelentős kínai festő (IV. század).

¹² Az utalás a II. században élt Caj Jungra vonatkozik. Magát a művészi magatartással kapcsolatos elvet Csuang-ce fogalmazta meg először.

Egymagamban indulok a hegylakóhoz meg-megállva;
eltakarja nádfedeles kunyhóját a fenyvek ága.
Hangom hallotta a gazda, ajtót nyitni mégis késik;
vadsaláta-sövény mögül pille száll fel, szárnya sárga.

(Csang-szun Co-fu: *Felkeresem a hegylakót*)

Mikor tér már vissza végre délen kóborló fivérem?
Híre csak, hogy él a Három Folyó s Öt Hegylánc közében.
Ácsorgok a Heng-kapunál, őszi vizek hömpölyögnek,
felroppen egy varjú s elszáll; lehull a nap a hegyszélen.

(Tou Kung)

Horgászás után magányos csónakkal nádba érve
új borosflaskát s egy köteg sózott halat veszek kézbe.
Mióta halászként élek itt a Csiang és Csö partján,
kezemet több mint húsz éve nem kulcsoltam üdvözlésre.

(Ismeretlen szerző)

Kunyhómtól északra, délre nincs más, csak a tavaszi ár;
nap-nap után mást se látok: kering az égen egy sirály.

(Tu Fu)

Folyón átkelve fülét hegyezi sánta öszvérem,
és keszeg szolgám vállába húzza nyakát a szélben.

(Lu Hszüie)

Megyek, s amíg véget nem ér, követem folyómat,
ülve nézem a felhőket, míg el nem oszolnak.

(Vang Vej)

Köves úton bottal járok a hatodik hóban,
s déli árnyékban hallgatom, ahogy a víz csobban.

(Vang Csie-fu)

Pár csobbanás: evezőmmel a parttól mind messzebb megyek;
pár csepp a víziórában: búcsúznak völgyek és hegyek.

(Vej Je)

Folyó s ég a messzeségben csillogva mosódik egybe,
felmagaslik a magányos várossal a ködbe rejtve.

(Tu Fu)

A virágárnyékos földön kutya szundít szuszogva,
a záportól zengő lankán legel a tehéncsorda.

(Li Hou-cun)

Sűrű bambuszok közé is besurran az eső cseppje,
de a hegyesúcs az esteli napfényt marasztalja egyre.

(Hszia-hou Su-csien)

Messzi égből közeledik egy vadliba apró pontja,
széles folyón távolodik egy nagyon árva vitorla.

(Jao Ho)

Hullna a hó, mégse hull még, földig érnek a fellegek,
neszez az ősz, libasereg suhanja át az egeket.

(Csien Vej-jen)

Az éjen át tavaszi ár közeledik s esőt kerget,
sajkám vad réven kel át, hol nyoma sincs már embereknek.

(Vej Jing-vu)

Együtt néztük, hogyan árad a folyó a végtelenbe,
s most elárvult csónakomban magam ülök estelente.

(Cseng Ku)

A festés titkai

Ha valaki azt tervezi, hogy festeni kezd, annak előbb harmóniát kell teremtenie ég és föld között. Mit jelent itt az ég és a föld? Vegyük csak azt a másfél láb hosszú selyemdarabot: ennek felső része adja az eget, alsó része pedig a földet. A kettő közti térben kell megvalósítanunk elképzelésünket és kialakítanunk a táj képét. De lám, ezek a mostani kezdők nagy sietve ecsetet ragadnak, hebehurgyán állapítják meg a jelentéseket, s érzelmeiktől zaklatottan csak összesározni tudják az egész selymet. Az ilyen képek látványa szinte elzárja az ember szemét, s ezzel kellemetlen érzést támaszt a nézőben. Az ilyen festők örömeiket lelik-e egyáltalán az emelkedettségben, kelt-e bennük valami érzést a nagyság?

Tájkép festésekor mindenekelőtt a nagy hegyre kell figyelmet fordítani; e nagy hegy neve: „uralkodó csúcs”. Amikor az uralkodó csúcsot megállapítottuk, akkor tőle függően dolgozzuk ki a közeli és távoli, kicsiny és nagy részleteket, úgyhogy a nagy hegy az egész táj uralkodója legyen. Ezért nevezzük uralkodó csúcsnak. Olyan viszonyban kell lennie a többi részlettel, mint fejedelem az alattvalóival, mint felettes az alárendeltjeivel.

Erdők és sziklák festésekor mindenekelőtt egyetlen nagy fenyőfára kell figyelmet fordítani; ennek neve: „nemzetség véne”. Ha a nemzetség vénét megállapítottuk, akkor tőle függően dolgozzuk ki az olyan részleteket, mint a különféle fészkek, kicsiny növények, élősdű növények és sziklatörmelékek, úgyhogy a nagy fenyő az egész hegy vezetője legyen. Ezért nevezzük a nemzetség vénének. Olyan viszonyban kell lennie a többi részlettel, mint erényes férfiúnak a közönséges emberekkel.

Vannak hegyek, amelyeket felül is föld borít, és vannak, amelyeket sziklák koronáznak. Ha az egyébként földből való hegyet felül sziklák koronázzák, akkor az erdők fái soványan meredeznek, s ha az egyébként sziklás hegyet felül föld borítja, akkor az erdők fái kövérek és dúsak. A fák nőhetnek hegyen, s nőhetnek folyó partján. Amelyik a hegyen nő, ahol a föld vastag, az legyen ezer láb magas fenyőfa; amelyik pedig a víz partján nő, ahol a föld vékony, legyen egy-két néhány láb magas cserje.

Van víz, amely nyugodtan folyik, s van szikla, amely sima és nagy. De

a folyó vízesést is alkothat, s a sziklák lehetnek egészen különös alakúak. A vízesés magasan szárnyal az erdő képe fölött, s különös alakú sziklák pedig tigrisként lapulnak az út szögleteiben.

Az eső lehet még csak esni készülő, a hó is lehet még csak havazni készülő. Aztán van hatalmas eső, s van hatalmas hóesés. Végül az eső lehet olyan, hogy már tisztul is az ég; s a havazás is lehet olyan, hogy már világosodik. A szél lehet hirtelen szélroham, a felhők pedig lehetnek elvonulók. De lehet a szél hatalmas is, a felhők pedig lehetnek könnyen illanók. A nagy szél lehet olyan erős, hogy száll tőle a homok, és lába kél a szikláknak; a könnyű felhő pedig lehet olyan bájos, mint egy vékony selyem mögül előbukkanó szép leánytest.

A fogadók és kunyhók mindig a kis patakok partján legyenek, sohasem a nagyobb folyók mentén. A kis patakok partján is közel vannak a vízhez; a nagyobb folyók mentén azért nem állhatnak, mert az veszedelmes lenne. Ha azonban néha mégis nagyobb folyók mentén állanak, úgyhogy a víz el is öntheti őket, akkor feltétlenül olyan helyet kell választanunk számukra, ahol az elöntés veszélye a legkevésbé fenyegeti őket. A falvakat mindig sík területen kell elhelyeznünk, nem pedig a hegyekben. A sík területen ugyanis megvan minden feltétele a földművelésnek; a hegyekben pedig azért nem lehetnek, mert a művelhető földektől nagyon távol lennének. De ha egyiket-másikat mégis a hegyekben helyezzük el, akkor a hegyek között kell megtalálnunk számukra a földművelésre alkalmas helyeket.

Magas fenyőfákat és hatalmas sziklákat mindig a magas partokra és meredek lejtőkre kell festenünk, sohasem szabad sekély, homokos partra, vagy éppen lapos homokszigetekre állítanunk őket.

A festő legyen ura az ecsetnek, s nem szabad engednie, hogy ellenkezőleg, az ecset szolgáivá váljon. Neki kell irányítania a tust, s nem engedheti, hogy ellenkezőleg, a tus irányítsa őt. Az ecset és a tus: silány jószágok, melyeknek az embert kell szolgálniuk. Aki még ahhoz sem ért, hogy ezzel a két közönséges tárggyal megfelelően bánjon, az hogyan remélhetné, hogy kiváló művész legyen? Pedig ez nem is olyan elérhetetlen dolog. Közeli példát véve: éppen úgy vagyunk vele, mint a kalligráfia művészetével. Régi elbeszélésekből tudjuk, hogy Vang Hszi-cse nagyon szerette a libákat, mert kecses nyakhajlítgatásuk arra emlékeztette őt, hogyan kell az embernek kezében tartania az ecsetet és hajlítgatnia a csuklóját, amikor írásjegyeket kötözget össze. Nos, ugyanez a helyzet akkor is, amikor festmény készítéséhez használjuk az ecsetet. Ezért mondják manapság, hogy aki jól ért a kalligráfiához, az többnyire jól ért a festészethez is. Mindkét művészetnek az a titka, hogy amikor az ecsettel bánunk, teljesen akadálytalanul tudjuk hajlítgatni a csuklónkat.

Valaki megkérdezheti tőlünk, milyen tusfajtákat kell használni festéshez. Erre ezt felelhetjük: használjunk égetett tust, megmaradó tust, visszavonuló tust és finom porból való tust. Egyetlen tusfajta sohasem elegendő, mert nem érhet el kellő hatást.

Tuskónek használhatunk követ, cserepet, de anyagedény vagy vízeskorsó töredékeit is. Tusból legjobb mindig a legfinomabbat használni, de nem feltétlenül kell ragaszkodni a híres „Keleti folyóhoz” vagy a „Nyugati hegyhez”.

Ecsetet használhatunk hegyeset is, kereket is; durva szálút is, finom szálút is; lehet olyan, mint a varrótü, de olyan is, mint a mázolópamacs.

A tus válogatása azt jelenti, hogy néha világos tust alkalmazunk, néha meg sötét tust; egyszer égetett tust alkalmazunk, máskor meg megmaradó vagy éppen visszavonuló tust, időnként a finom konyhai koromból való tushoz folyamodunk, néha pedig sötétkéék szint keverünk a vízbe, mellyel a fekete tust használhatóvá tesszük. Ha világos tussal hat-hét réteget festünk egymásra, akkor mély és sötét tusszint kapunk, ráadásul gazdagon csillogót, nem pedig fakót és szárazat. A sötét és az égetett tusnak, amikor okunk van rá, hogy őket alkalmazzuk, figyelembe kell venni sajátos alkalmazási körét. Ha nem sötét és égetett tussal festjük meg körvonalaikat, akkor a fenyőtobozok hajlásai és a sziklák sarkai nem lesznek jól láthatók. Amikor azonban jól láthatók a körvonalak, akkor kék színnel kevert tussal még egy réteget kell rájuk festenünk, amitől továbbra is jól láthatók maradnak, de olyan lesz a színük, mintha felhőből és harmatból bukkannának elő. Ha világos tussal több rétegben köröket festünk egymásra, azt nevezzük „köröző világos”-nak. Ha jól kihegyezett ecsettel határozott vízszintes vonalakat húzunk, azt nevezzük a repedések elegyengetésének. Ha vízzel és tussal többször is lemossuk a kép egy részletét, akkor mondjuk, hogy plasztikussá tettük a szint. Ha jól összekevert vízzel és tussal szinte megfürdetjük a képet, akkor mondjuk, hogy megtisztítottuk. Ha ecsetünk hegyével egyenesen fölfelé húzunk egy vonalat a képen, azt nevezzük megragadásnak; ha pedig ugyancsak ecsetünk hegyével, de felülről lefelé egy vonalat, azt nevezzük kihúzásnak. Amikor az ecset hegyéről egy foltot csepeztünk a képre, azt pontozásnak nevezzük. A pontozást emberi alakok festésekor alkalmazzuk, de alkalmazhatjuk falevelek festésekor is. Amikor az ecsetet határozott mozdulattal hátra-hátrahúzzuk, akkor mondjuk, hogy rajzolunk. A rajzolást kis tornyos házacsák festésekor alkalmazzuk, de jó hasznát vehetjük a fenyőfa tűleveleinek festésekor is. A hó színét világos és sötét tussal tehetjük világosabbá vagy sötétebbé.

De nemcsak tussal adhatjuk meg a szint. Így például a ködnek akkor adjuk meg igazi színét, ha érintetlenül hagyjuk a selyem természetes, eredeti színét, és csak körülötte festünk. Ha világosra hígított tussal mégis jobban kiemelkedővé tesszük a ködöt, akkor sem ecset, sem tus nyomának nem szabad látszania rajta. A szél igazi színét akkor kapjuk meg, ha agyagot vagy finom porból való tust használunk; a föld színét akkor, ha világos és finom porból való tust alkalmazunk; a sziklák színét pedig akkor, ha kékekkel kevert fekete tussal érzékeltetjük a sekélységet és mélységet is. Vízesekekhez érzük be a selyem természetes, eredeti színével; csupán a széleiket kell égetett tussal érzékeltetnünk.

A víz színe tavasszal zöld, nyáron jáde-zöld, ősszel kék, télen pedig fekete. Az ég színe tavasszal ragyogó, nyáron azúrkék, ősszel tiszta, télen pedig homályos.

Annak a helynek, ahol a festő fest, télen melegnek, nyáron hűvösnek kell lennie, akár tágas csarnok az, akár eldugott kis szoba. Vágyait és gondolkodását, amikor fest, nem szabad megzavarnia a százféle földi gondnak; szellemének nyugodtnak, elméjének fogékonynak kell lennie. Ugyanerre tanítanak Tu Fu egyik versének következő sorai:

Egyetlen folyót öt napig festett,
s tíz napig rajzolt egyetlen sziklát;
képes volt, hogy ne engedjen soha semmilyen kényszernek,
méltó emléket ránk hagyni: Vang Caj erre vágyott inkább,

Ábrázoljon a festmény tavaszt vagy nyarat, őszt vagy telet, mind a négy évszaknak van kezdete és vége, hajnala és estéje. A tárgyak jelentését és a dolgok valódi színét mind elemeire bontva kell tanulmányozni. Hát még azt, hogy a maga határai között melyiknek mi az értelme! Vannak aztán olyan, nem a négy évszakhoz kapcsolódó, hanem a klasszikus könyvekből és történeti munkákból, valamint a filozófusok írásaiból merített történetek, amelyeknek ábrázolásában esetenként kell igazodni az adott kor szokásaihoz.

Mint tavaszi témákat a következőket nevezhetnénk meg: kora tavaszi felhők látképe, kora tavaszi eső látképe, maradék hó a korai tavaszban, havazás utáni derűtség kora tavasszal, eső utáni derűtség kora tavasszal, ködös eső kora tavasszal, esni készülő fagyos felhők tavasszal, kora tavaszi este látképe, napkelte a tavaszi hegyekben, esőt hozó tavaszi felhők, kora tavaszi párák és ködök, völgyből felszálló tavaszi felhők, megduzzadt hegyi patak tavaszi áradása, tavaszi eső tavaszi széllel, szélről elferdült finom eső, tavaszi hegyek ragyogó szépsége, fehér golyához hasonló tavaszi felhő. Mindezek tavaszi témák.

Nyári témák lehetnek: derűtség a nyári hegyekben, eső utáni derűtség a nyári hegyen, szél és eső a nyári hegyekben, reggeli séta a nyári hegyen, erdei fogadó a nyári hegyen, hegyi séta a nyári esőben, erdei fák a nyári hegyen, különös sziklák a nyári hegyekben, fenyők és sziklák a messzeségben, átvonuló eső a tavaszi hegy felett, esővel terhes sötét felhőzet, hirtelen szélroham zivatarral, vagy másképpen: forgószél zivatarral, aztán eső vége a nyári hegyekben, visszatérő felhők nyári esővel, hegyi patak zúgó vízeséssel, ködös hajnal a nyári hegyekben, ködös este a nyári hegyekben, hegyi lak a nyári napfényben, nyári felhők sokasága a különös hegyecsúcs körül. Mindezek nyári témák.

Őszi témák lehetnek: kora őszi eső átvonulása, őszi derűtség a síkságon, eső utáni derűtség az őszi hegyen, őszi szél eső után, a töltésre leszálló őszi felhők, völgyből felszálló őszi köd, esőt hozó őszi szél vagy esőt hozó nyugati szél, őszi szél finom esővel, nyugati szél zivatarral, ködbe borult őszi este, esti hangulat az őszi hegyen, esteli fények az őszi hegyen, őszi este a síkságon, messze folyó víz tiszta csillogása, gyér erdőcske az őszi estében, őszi látkép erdővel és sziklával, őszi látkép fenyőkkel és sziklával, a messzeség őszi látképe. Mindezek őszi témák.

Téli témák lehetnek: fagyos felhők havazás előtt, téli homály sűrű havazással, téli homály havas esővel, északi szélről kavargó hóesés, vékony hó a hegyeken és patakokon, távoli hó a négy égtáj hegyi folyóin, hegyi lak havazás után, halászkunyhó a hóesésben, borvásárláshoz kikötő csónak, távoli borért gyaloglás a hóban, havas hegyi folyó a messzeségben vagy szél és hó a messzeségben, havas fenyők az eldugott hegyi patak partján, hóba lerészegedett lugas fenyőkkel, susogó szél a vizimalomnál. Mindezek téli témák.

A hajnal témái: tavaszi hajnal, őszi hajnal, esős hajnal, havas hajnal, hegyi ködben derengő hajnal, hajnal derengése őszi ködben, hajnali színek tavaszi báránfelhőkkel. Mindezek hajnali témák.

Az este témái: esti fények a tavaszi hegyen, esti fények eső átvonulása után, esti fények a hó maradványain, esti fények a gyér erdő felett, nyugodt folyótól visszatükrözött fények, esti fény a messzire folyó víz felett, párák és ködök az estébe borult hegyekben, hegyi patak menti kolostorba hazatérő szerzetes, vendég érkezése az estébe borult házikóhoz. Mindezek esti témák.

A fenyők is különfélék lehetnek: páros fenyők, három fenyő, öt fenyő,

hat fenyő, különös alakú fenyőfa, régi fenyőfa, partnak támaszkodó öreg fenyő, partnak támaszkodó különös alakú fenyő, büszke tartású régi fenyő, szerte nézelődő magányos fenyő. Mindezek a hosszú életet jelentik, ezért minden fenyő örökzöld és magasra nőtt.

Láttam egyszer azóta elhunyt atyámat, amint egy hegyvonulatra egyetlen szerte nézelődő fenyőfát festett. A szakadatlan, örök nézelődés eszméjét azzal vitte rá az egész vászonra, hogy egy öreg embert ábrázolt, aki kezével simogatja az előtte álló nagy fenyőt s ezzel tökéletesen kifejezi a messzire révedés eszméjét. Olyan volt ez az öreg ember, mintha maga az Örökélet Istene helyezte volna oda!

A sziklák lehetnek különös alakú sziklák és lejtős sziklák. A fenyő és sziklák párosítását összeköthetjük a felhők és fenyők párosításával, az erdő és sziklák párosítását pedig az erdők és magányos fák párosításával. Az „Őszi folyam” egy különös alakú szikla neve, mert ilyen különös sziklákat ősszel lehet látni a folyamok partján. A folyóparton növényvilágunknak vagy nádznak az a hatása, hogy segít világossá tenni a távolit és közelit, ezért mindig fessünk oda egyet-kettőt.

A felhők témái: a völgy szájában keresztbe fekvő felhők, sziklák közül kiemelkedő felhők, hegyoromról felszálló fehér felhők, hegycsúcsról leszálló könnyű felhők.

A köd témái: a völgy szájában keresztbe fekvő köd, kusza hegységből felszálló köd, esti ködök a síksági erdő felett, gyorsan felszakadó könnyű köd, tavaszi hegyek párája és köde, őszi hegyek köde és felhőzete.

A folyóvíz témái: kanyargó hegyi patak rohanása, fenyők és sziklák közt csörgedező víz, felhős hegycsúcsból fakadó forrás, vízesés esőben, vízesés hó közepette, ködös hegyi patak vízesése, messze folyó víz bételdiófák között, halászcsonak a felhős hegyi folyón.

Különfélék: vízparti tanya vagy halászkunyhó, gyomlálás egy magas kilátóból nézve, homokos síkságra leszálló vadlibák, borívó a hegyi folyó hídjánál mellett, favágó a hídon. Mindezek és még sok más: különféle témák.